

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Πισωγυρίσματα των τωρινών καιρών

Στην ακμή της μετανεωτερικότητας, και μέχρι πολύ πρόσφατα, έμοιαζε να επικρατεί μια ορισμένη ομοφωνία, μια άρρηκτη συναίνεση, ως προς το ποια χαρακτηριστικά του μοντέρνου δεν ήταν πλέον επιθυμητά: ο ασκητισμός του μοντέρνου, για παράδειγμα, ή η φαλλοκεντρικότητά του (δεν είμαι απολύτως βέβαιος αν αυτή ήταν ποτέ εντελώς λογοκεντρική)· ο αυταρχισμός ή ακόμη και η περιστασιακή καταπιεστικότητα του μοντέρνου· η τελεολογία της μοντερνιστικής αισθητικής που προέλευσε θριαμβευτικά από το νεότερο στο ακόμη πιο καινούριο· ο μινιμαλισμός πολλών πραγμάτων που ήταν επίσης μοντερνιστικά: η λατρεία της μεγαλοφυΐας ή του προφήτη· η απάρνηση της ευχαρίστησης που απαιτείται από το ακροατήριο ή το κοινό – όλα αυτά τα στοιχεία, που βέβαια συνδέονται μεταξύ τους και συχνά δεν είναι παρά διαφορετικές όψεις ή εκδοχές το ένα του άλλου, έχουν μελετηθεί συστηματικά κι επανειλημμένα από τους σχολιαστές.

Ωστόσο, ανάμεσα σε όλες αυτές τις υγιείς εκδηλώσεις αγανάκτησης και αποστροφής, κι ενώ ακούγονται παράθυρα να σπάζουν και παλιαιτζούρες να πετάγονται έξω, αρχίσαμε εδώ και μερικά χρόνια να παρατηρούμε και κάποια άλλα φαινόμενα εντελώς διαφορετικής τάξης, τα οποία υποδηλώνουν την επιστροφή και την παλινόρθωση κάθε λογής παλιών πραγμάτων, και όχι τη συνολική τους κατάλυψη. Έτσι, ένα από τα μεγάλα επιτεύγματα της μετανεωτερικότητας –της «θεωρίας» ή του θεωρητικού λόγου από τη μια μεριά, της *Φιλοσοφίας και του καθρέφτη της φύσης*, του Ρόρτυ, από την άλλη (μαζί με την κριτική των γνωστικών κλάδων από τον Μπουρντιέ)– ήταν βέβαια το ότι κατέλυσε την εγκυρότητα της «φιλοσοφίας» με την παραδοσιακή της έννοια

ως γνωστικού κλάδου και έδωσε το ερέθισμα για την εξάπλωση νέων τύπων σκέψης και εννοιολογικής γραφής. Ωστόσο, σ' ολόκληρο τον κόσμο παρακολουθούμε πλέον μια επιστροφή της παραδοσιακής φιλοσοφίας, που ξεκινά από τα πιο απαρχαιωμένα της παρακλάδια, όπως είναι η ηθική.¹ Μπορεί άραγε, αναρωτιέται κανείς, ν' αργήσει πολύ και η επιστροφή της μεταφυσικής (υπάρχουν υποθέσεις της Νέας Εποχής περί φυσικής που αφήνουν να διαφανεί κάτι τέτοιο), αν όχι και της ίδιας της θεολογίας (την υπονόμηση της οποίας είχε επαγγελθεί κάποτε η αποφατική θεολογία);

Έτσι λοιπόν κάτι σαν την πολιτική φιλοσοφία αναδύεται εκ νέου, μαζί με όλες εκείνες τις παλαιότερες συζητήσεις περί συνταγμάτων και πολιτειότητας, περί κοινωνίας των πολιτών και κοινοβουλευτικής αντιπροσώπευσης, υπευθυνότητας και πολιτικής αρετής, που αποτελούσαν αδιαμφισβήτητα τα πιο φλέγοντα ζητήματα του ύστερου δέκατου όγδου αιώνα, είναι επίσης αναμφισβήτητο ότι έχουν πάψει πλέον να μας απασχολούν.² Είναι σαν κανείς να μη διδάχθηκε τίποτε από τις προκλήσεις του επαναστατικού αιώνα που μόλις πέρασε, προκλήσεις που αντιπαρέθεσαν στην παραδοσιακή αστική σκέψη περί κράτους τις οδυνηρές αντινομίες της κοινωνικής τάξης και του συλλογικού κοινωνικού είναι. Γιατί όλες αυτές οι παλαιότερες εννοιολογικές συλλήψεις ήταν και οι ίδιες αντανάκλασεις μιας ιστορικής κατάστασης πολύ διαφορετικής από τη δική μας –δηλαδή, της μετάβασης από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό– και θα ήταν υπερβολή να τη συγκρίνουμε με κάποια υποτιθέμενη μετάβαση από τον κομμουνισμό στη δημοκρατία (η οποία με τη σειρά της, θα σκεφτόταν κανείς, δεν ήταν τόσο μια μετάβαση όσο μια εννοιολογική διολίσθηση, από μια οικονομική σε μια πολιτική σκέψη).

Δίπλα σ' όλα αυτά, καταφθάνει τρεκλίζοντας και η παλιότερη πολιτική οικονομία, σαν στοιχειωμένη, για να μας προσφέρει και αυτή μια πολλά υποσχόμενη νέα εξέλιξη, δηλαδή την επανεφεύρεση της αγοράς, κάτι σχεδόν τόσο συναρπαστικό όσο και η επανεφεύρεση του τροχού: βεβαίως, ο καθένας με τα γούστα του, αλλά κανείς δεν θα με πείσει ότι έχει σήμερα οτιδήποτε το λαμπρό η σκέψη ενός Μίλτον Φρήντμαν, ή ενός Χάγιεκ ή Πόππερ.

Επιπλέον, υπάρχει μια αναβίωση της αισθητικής, ενός κλάδου

τον οποίο θεωρούσαμε ότι ο μοντερνισμός είχε κάποτε επινοήσει και συνάμα αποδομήσει, καθώς οι διάφορες μοντερνιστικές μορφές του υψηλού έβηναν τα αισθητικά ερωτήματα με την ίδια ταχύτητα που τα τελευταία έβγαιναν στην επιφάνεια το ένα μετά το άλλο. Και όμως, σήμερα οι άνθρωποι αρχίζουν να θέτουν ξανά το ζήτημα του ωραίου, κεντρικό αντικείμενο μιας αισθητικής, της οποίας τα αστικά κίνητρα διακρίνονται στις δίδυμες απολήξεις της: τις τετριμμένες επεξεργασίες του καθαρά διακοσμητικού και απολαύσιμου από τη μια μεριά, και του συναισθηματικού ιδεαλισμού των διάφορων ιδεολογιών της αισθητικής δικαίωσης από την άλλη.

Αυτό που (εξίσου παραδοσιακά) ονομάζεται ιστορία των ιδεών έχει ανεπαρκή εφόδια για ν' ασχοληθεί με τέτοιας λογής διανοητικές οπισθοδρομήσεις, οι οποίες συχνά μπορούν να εξηγηθούν πιο πειστικά μέσα από τις εκάστοτε πολιτικές συγκυρίες και τις θεσμικές δυναμικές. Η ήττα του μαρξισμού (αν πράγματι ηττήθηκε) ανέκοψε τη ροή μεγάλου μέρους της σύγχρονης θεωρίας στην πηγή της, που ήταν η μαρξιστική προβληματική καθαυτή (ακόμη και αν ταξίδευε μέσα από τους παραπόταμους του σαρτρικού υπαρξισμού και της φαινομενολογίας). Ταυτόχρονα, η επαγγελματοποίηση (και ολόένα περισσότερο η ιδιωτικοποίηση) του πανεπιστημίου μπορεί να εξηγήσει τη συστηματική ανακύνκωση της ίδιας της θεωρητικής ενέργειας, που είναι εξίσου ανεργάτιστη ως προς τα αποτελέσματά της όσο και αναρχική ως προς τους σκοπούς της. Αλλά αυτός ακριβώς είναι ο λόγος που τέτοιες θεσμικές επαναφορές, μαζί με τις οπισθοδρομήσεις που επάγονται, δύσκολα θα μπορούσαν να συγκαταλεχθούν ανάμεσα στις συνέπειες της μετανεωτερικότητας, με τη γνωστή της ρητορική περί του έκκεντρου και του τυχαίου, του ριζωματικού, του ετερογενούς και του πολλαπλού. Ούτε και θα μπορούσε κανείς να φανταστεί ότι αυτές ακριβώς είχε κατά νου ο Ζαν Φρανσουά Λυοτάρ όταν πανηγύριζε την εκτόπιση των «μεγάλων αφηγήσεων» της ιστορίας από τα πολλαπλά γλωσσικά παιχνίδια του μεταμοντέρνου,³ με την οποία ασφαλώς υπονοούσε την επινοήση νέων γλωσσικών παιχνιδιών και όχι την τεχνητή αναβίωση εκείνων της προηγούμενης ακαδημαϊκής θεωρίας.

Ωστόσο, είναι λάθος να νομίζουμε ότι η μετανεωτερικότητα του Λυοτάρ –μια μη συστηματική «επικαιρότητα» που σφύζει από την

τυχαία συνύπαρξη ασυμβίβαστων μεταξύ τους ντισεϊκών παρόντων– ή οποιαδήποτε απ’ όλες τις άλλες, σηματοδοτεί κάποια αποτίναξη του παρελθόντος, κάποιο γενικό του εξοβελισμό στη λήθη. Μάλλον αυτά που αποτινάσσονται, μαζί με τις λεγόμενες «μεγάλες» αφηγήσεις, είναι οι ελάχιστες αφηγήσεις των φιλοσοφικών, των λογοτεχνικών και των λοιπών μορφών της ιστοριογραφίας. Γιατί τούτη η τελευταία, όπως συμβαίνει και με τα ιστορικά διηγήματα της μετανεωτερικότητας,⁴ πρέπει να επανεφευρευθεί με τη μορφή κανόνων [canons] προσωρινών και αχρηστεύσιμων, αστερισμών κειμενικών σχέσεων που υπόκεινται σε διάλυση και άμεση αντικατάσταση. Για τον Λυοτάρ, καθώς και για τον Ντελέξ, οι φιλόσοφοι του παρελθόντος θα εφευρίσκονταν εκ νέου και θα μεταγράφονταν στο μεταμοντέρνο ιδίωμα (όπως τόσο λαμπρά έκανε ο ίδιος ο Ντελέξ για τον Νίτσε και τον Καντ, για τον Χιουμ και τον Λάιμπνιτς), με σύνθημα την περιφρηματική επίκληση «ενός γενειοφόρου Χέγκελ και ενός ξυρισμένου Μαρξ».⁵

Στην πραγματικότητα ο Λυοτάρ, όπως ο Ντελέξ, ενσάρκωνε και ο ίδιος από πολλές απόψεις την πεμπτουσία του μοντερνισμού, αφοσιωμένος καθώς ήταν με πάθος στην εξαπόλυση του αληθινά, του ριζοσπαστικά και, θα τολμούσε ακόμη να πει κανείς, του αυθεντικά Νέου: μια στράτευση η οποία εντέλει στοιχειώνει την πολιτική και των δυο τους (όσο διαφορετική και αν είναι η πολιτική του ενός από του άλλου) ως αισθητική πολιτική. Γι’ αυτόν λοιπόν το λόγο, εκείνο το καιριο προληπτικό πλήγμα που κατάφερε ο Λυοτάρ στις λεγόμενες μεγάλες αφηγήσεις (έχοντας στο στόχαστρό του τόσο τον κομμουνισμό όσο και τον γαλλικό δημοκρατισμό) αποδείχτηκε πως δεν ήταν πιο οριστικό απ’ ό,τι ο Πόλεμος του Κόλπου (τον οποίο επίσης υποστήριξε). Διότι, προκειμένου να μείνει πιστός στον αισθητικό μοντερνισμό που υποβόσκει στη φαινομενικά πολιτική του μετανεωτερικότητα (κάπως σαν την πολύπειρη θεολογία που ενυπάρχει μέσα στο πολύφερο αυτόματο του Βάλτερ Μπένγιαμιν⁶), ο Λυοτάρ αναγκάστηκε να επανεφεύρει ένα από τα παλιότερα μοντέλα χρονικότητας που έχουν τα βιβλία, δηλαδή το κνκλικό, το οποίο ήταν άλλωστε και το μόνο που θα μπορούσε να νομιμοποιήσει την αρκούντως εξωφρενική του θέση, ότι ο μεταμοντερνισμός δεν έπεται του ίδιου του αληθινού μοντερνι-

σμού, αλλά μάλλον προηγείται από αυτόν και προετοιμάζει την επάνοδό του.⁷ Οπωσδήποτε, δεν μπορεί να είχε στο νου του αυτά τα είδη επανόδων που απαρίθμησα εδώ.

Μολαταύτα, η ενοχλητική διάψευσή του μας υποδεικνύει δύο χρήσιμα συμπεράσματα. Το πρώτο έχει να κάνει με την εξάρτηση του μεταμοντέρνου απ' ορισμένες κατηγορίες του νέου, που παραμένουν ουσιωδώς μοντερνιστικές και δεν μπορούν να ξεριζωθούν εντελώς από το «νέο» καθεστώς, όποια και αν είναι η ρητορική του τελευταίου. Και αυτή βέβαια δεν είναι καμιά μικρή ή ασήμαντη αντίφαση της μετανεωτερικότητας, η οποία αδυνατεί ν' απεμπλακεί από την υπέρτατη αξία του νεωτερίζειν (παρά το τέλος του στυλ και το θάνατο του υποκειμένου), έστω και μόνον επειδή χωρίς αυτή την τελευταία δεν θα μπορούσαν να μείνουν ανοιχτά τα μουσεία και οι γκαλερί. Έτσι, το νέο φετίχ της Διαφοράς συνεχίζει ν' αλληλεπικαλύπτεται με το παλιότερο του Νέου, ακόμη και αν δεν συμπίπτουν απόλυτα μεταξύ τους.

Το δεύτερο συμπέρασμα που πρέπει να συναχθεί είναι ότι ευκολότερα καταγγέλλει κανείς τις ιστορικές αφηγήσεις (μαζί με τον «κατσιασμένο νάνο» τους, την τελεολογία) και δυσκολότερα καταφέρει να τα βγάλει πέρα χωρίς αυτές. Κάπου αλλού υποστήριξα ότι η θεωρία του Λυοτάο για το τέλος των μεγάλων αφηγήσεων είναι κι αυτή μια μεγάλη αφήγηση.⁸ Σ' ένα εντελώς διαφορετικό πεδίο, η εξύψωση από τη Νέα Κριτική της ποιητικής γλώσσας (μη αφηγηματικής, υποτίθεται, στην ίδια της την ουσία) πάνω από τις άλλες, τις γενικά αφηγηματικές μορφές λόγου, εν κατακλείδι επικυρώνεται κι αυτή από μια ιστορική μεγάλη αφήγηση που μοιάζει σαν μια συντηρητική «φιλοσοφία της ιστορίας», η ενιαία και αδιαίρετη αίσθηση των πραγμάτων της παλιάς αγροτικής Αγγλίας των ανεξάρτητων μικροπαραγωγών (Έλιοτ, Λήβις), που συντρίφτηκε από τον επαναστατικό ρομαντισμό (ο οποίος τώρα ταυτίζεται εκ νέου με το Διαφωτισμό κι ενοσαρκώνεται από έναν ποιητή σαν τον Σέλλεϊ). Ούτε και είναι τούτη η δευτερεύουσα αφήγηση κάποιο δευτερεύον ιδεολογικό συμπλήρωμα και τίποτε παραπάνω. Θα ήθελα να υποστηρίξω εδώ ένα ισχυρότερο αφαιρετικό συμπέρασμα, ότι δηλαδή η ίδια η άρνηση και ο αποδιωγμός της αφήγησης προκαλούν ένα είδος επιστροφής του αφηγηματικού απωθημένου και τείνουν, παρά τους περί του αντιθέτου ισχυρισμούς, να δικαιολο-

γούν την αντιαφηγηματική τους θέση μέσα από μια άλλη αφήγηση, την οποία η όλη της επιχειρηματολογία έχει κάθε συμφέρον να συγκαλύψει όσο περισσότερο μπορεί.⁹ Αλλά αντί να προσπαθώ να δώσω σ' αυτήν εδώ την αρχή κάποια οντολογική διατύπωση, θα προτιμούσα να της προσδώσω εκ νέου μια μεθοδολογική μορφή, σαν μια σύσταση δηλαδή, ν' αναζητούμε εκείνες τις συγκαλυμμένες ιδεολογικές αφηγήσεις που τίθενται σε ισχύ μέσα σ' όλες τις φαινομενικά μη αφηγηματικές έννοιες, ιδίως όταν οι τελευταίες στρέφονται εναντίον των ίδιων των αφηγήσεων. Και αν τούτη η σύσταση παραμένει ακόμη υπερβολικά γενικόλογη και αφηρημένη, σε όσα έπονται παρακάτω θα προτείνω μια πιο χειροπιαστή της εξειδίκευση στο τωρινό μας πλαίσιο (τον πρώτο αφορισμό, από τους τέσσερεις που ακολουθούν).

Αλλά είναι ώρα να επιστρέψουμε σ' αυτό το πλαίσιο και ν' αναλογιστούμε το ενδεχόμενο μιας οριστικής επιστροφής ή επανεφύρεσης του παρωχημένου μέσα στους κόλπους της πλήρους μετανεωτεरिकότητας: μιας επανόδου που είναι αναμφίβολα η πιο παράδοξη απ' όλες, αφού, όπως αποδεικνύεται, πρόκειται για την επάνοδο της ίδιας της έννοιας της νεωτερικότητας, που όλοι είχαμε αφελώς υποθέσει προ πολλού ότι είχε ξεπεραστεί, αλλά στην πραγματικότητα έχει αναβιώσει ανά τον κόσμο και είναι πρακτικά αδύνατο να την αποφύγει κανείς στις πολιτικές συζητήσεις από τη Λατινική Αμερική ως την Κίνα, για να μη μιλήσουμε για τον ίδιο τον πρώην Δεύτερο Κόσμο. Ωστόσο, ο υποτιθέμενος θρίαμβος της Δύσης πανηγυρίζεται επίμονα με όρους κατηγορηματικά μεταμοντέρνους, σαν να ήταν καμιά υπέρβαση των παλιών ουτοπικών και παραγωγιστικών αξιών του μοντερνισμού, το «τέλος» της ιδεολογίας και μαζί και της ιστορίας, η ονοματοκρατική δόξα του ιδιαίτερου και της Διαφοράς – είτε όλα αυτά αρθρώνονται σε αριστερή είτε σε δεξιά φρασεολογία (πράγματι, η καταγγελία κάθε διάκρισης μεταξύ δεξιάς και αριστεράς είναι συχνά το κεντρικό μοτίβο κάθε τέτοιας «μεταμοντέρνας» ρητορικής). Τι σκοπό μπορεί να εξυπηρετεί πλέον η αναβίωση του συνθήματος «νεωτερικότητα», μετά τη συστηματική απομάκρυνση του νεωτερικού απ' όλα τα ράφια και τις βιτρίνες, τη συνταξιοδότησή του από τα μέσα επικοινωνίας και την υπάκουη απονεωτερικοποίηση όλων εκτός από λίγους δύστροπους και, κατά δική τους ομολογία, δεινοσαυρικούς

διανοούμενους; Πρέπει κατά κάποιον τρόπο να είναι κάτι το μεταμο-
ντέρνο, αρχίζει κανείς να υποπτεύεται, τούτη η αναλαμπή της γλώσσας
μιας παλιότερης νεωτερικότητας, γιατί σίγουρα δεν είναι αποτέλεσμα
έντιμου φιλολογικού και ιστοριογραφικού ενδιαφέροντος για το
πρόσφατο παρελθόν μας. Αυτό που έχουμε εδώ είναι μάλλον το
νεωτερικό που ξαναρίχεται στην αγορά, από τα μεγαλύτερα ονόματα
της κοινωνιολογίας μέχρι τις ποικίλες συζητήσεις όλων των κοινωνικών
επιστημών (αλλά και ορισμένων τεχνών), τυλιγμένο σε καινούρια
συσκευασία και βγαλμένο σε μαζική παραγωγή για να κάνει νέες
πωλήσεις στο διανοητικό παζάρι.

Υπάρχουν πολλοί λόγοι για τους οποίους συμβαίνει αυτό, μολο-
νόντι ελάχιστοι εξ αυτών το δικαιολογούν. Στους καθιερωμένους
γνωστικούς κλάδους η μετανεωτερικότητα κατάντησε να ηχεί σαν
μια μάλλον κακόφημη ιδέα αφότου έγιναν πιο φανερές ορισμένες
από τις πιο αποκρουστικές της συνέπειες – η αναθεώρηση του ύστερου
καπιταλισμού, ο φεμινισμός, η συνδιαλλαγή με τον λεγόμενο «σχετικι-
σμό» και την κατασκευασσιμότητα της κοινωνικής πραγματικότητας.
Ωστόσο, ακόμη και γι' αυτούς που δυσπιστούν απέναντι στην περιο-
δολόγηση καθαυτή, η έννοια της νεωτερικότητας, της οποίας η γενεα-
λογία ανιχνεύεται μέχρι τους ιδρυτές της κοινωνιολογίας –και με
την οποία η τελευταία πράγματι συμπίπτει ως πεδίο μελέτης– μοιάζει
αρκετά αξιολογική και ακαδημαϊκή.

Εντούτοις υπάρχουν κάποια βαθύτερα κίνητρα, βαθύτερα πλεο-
νεκτήματα, και τούτα έγκεινται κυρίως, αν μπορώ να το πω έτσι, στη
νέα παγκόσμια αγορά και στο παγκόσμιο παζάρι των ιδεών. Γιατί
μια από τις αναπόφευκτες διαστάσεις της έννοιας της νεωτερικότητας
υπήρξε αυτή του εκσυγχρονισμού (όρος που πλάστηκε πολύ αργότερα,
μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο). Η νεωτερικότητα πάντοτε
είχε κάποια σχέση με την τεχνολογία (τουλάχιστον στους «νεότερους
χρόνους») και ως εκ τούτου με την πρόοδο. Αλλά ο Πρώτος Παγκό-
σμιος Πόλεμος κατέφερε ένα πολύ σοβαρό πλήγμα στις ιδεολογίες
της προόδου, ιδίως σ' αυτές που συνδέονται με την τεχνολογία: σε κάθε
περίπτωση, ακόμη και οι ίδιοι οι αστοί στοχαστές είχαν σοβαρές και
αυτοκριτικές αμφιβολίες όσον αφορούσε την πρόοδο, από τον ύστερο
δέκατο ένατο αιώνα και μετά. Η επινόηση της θεωρίας του εκσυγχρο-

νισμού μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο επέτρεψε στην ιδέα της προόδου ν' απολαύσει μια κάποια μεταθανάτια ζωή, ενώ η νεωτερικότητα και ο εκσυγχρονισμός εφαρμόστηκαν σε μια κάπως διαφορετική τους εκδοχή στις σοσιαλιστικές χώρες, με τη σταλινική υπόσχεση πως θα τις έκαναν να προφτάσουν τη Δύση και την εκβιομηχάνισή της. Οι γοερές κραυγές καταγγελίας όμως των σταλινικών εκδοχών του εκσυγχρονισμού, οι οποίες στρατηγικά συνδέονταν με τη συλλήβδην απόφαση πως ο μαρξισμός και ο σοσιαλισμός ήταν από την ίδια τους τη φύση κακές «προμηθεϊκές» ιδεολογίες, δεν θα έπρεπε να συγκαλύπτουν την παράλληλη καταρράκωση της αξιοπιστίας των δυτικών εκδοχών του εκσυγχρονισμού – που εκπορεύτηκε από το οικολογικό κίνημα, ορισμένες μορφές φεμινισμού κι ένα πλήθος αριστερών κριτικών της προόδου και της εκβιομηχάνισης. Ωστόσο είναι δύσκολο να φανταστείς πώς θα μπορούσες ποτέ να διαμορφώσεις ένα ελκυστικό πολιτικό πρόγραμμα αν πράγματι πιστεύεις στο «τέλος της ιστορίας» κι έχεις αποκλείσει τη διάσταση του μέλλοντος και της ριζικής αλλαγής (για να μη μιλήσουμε για την «πρόοδο») από την πολιτική σου σκέψη.

Η αναβίωση της έννοιας της νεωτερικότητας είναι μια προσπάθεια να λυθεί τούτο ακριβώς το πρόβλημα: σε μια κατάσταση όπου ο εκσυγχρονισμός, ο σοσιαλισμός, η εκβιομηχάνιση (ιδίως το προηγούμενο είδος της βαριάς βιομηχανίας πριν από την κομπιουτεροποίηση), ο προμηθεϊσμός και ο «βιασμός της φύσης» εν γένει έχουν περιπέσει σε ανυποληψία, μπορεί κανείς μολαταύτα να υποστηρίξει πως οι λεγόμενες υπανάπτυκτες χώρες θέλουν ίσως να προσβλέπουν σε μια απλή «νεωτερικότητα»; Ας παραβλέψουμε το γεγονός πως όλα τα βιώσιμα εθνικά κράτη του σημερινού κόσμου είναι εδώ και πολύ καιρό «νεωτερικά» με κάθε δυνατή έννοια, και πρώτα πρώτα με την τεχνολογική: αυτό που ενθαρρύνεται έτσι είναι η φενάκη πως η Δύση έχει κάτι που κανείς άλλος δεν κατέχει – αλλά που οι άλλοι θα έπρεπε να επιθυμούν ν' αποκτήσουν. Τούτο το μυστηριώδες κάτι μπορεί κατόπιν να βαφτιστεί «νεωτερικότητα» και να περιγραφεί δια μακρών απ' όλους εκείνους που καλούνται να πουλήσουν το εν λόγω προϊόν.

Θέλω να δώσω εδώ ένα επίκαιρο παράδειγμα της εκ νέου πολεμικής χρήσης του όρου «νεωτερικός», και των συγχύσεων στις οποίες

μας οδηγεί. Στα πρόσφατα απομνημονεύματά του για την τύχη που του επιφυλάχθηκε υπό τη νέα κυβέρνηση Σρέντερ στη Γερμανία, ο Όσκαρ Λαφονταίν παραπονιέται ότι οι οπαδοί της αγοράς, που συγκρούστηκαν μαζί του στους κόλπους αυτής της κυβέρνησης, συχνά περιγράφονται ως «εκσυγχρονιστές»:

Οι λέξεις «εκσυγχρονισμός» και «νεωτερικότητα» έχουν υποβιβαστεί σε έννοιες του συρμού, που μπορεί να σημαίνουν κυριολεκτικά οτιδήποτε. Αν προσπαθήσεις να διακρίνεις πώς αντιλαμβάνονται σήμερα τον όρο «νεωτερικότητα» οι άνθρωποι που λέγονται «εκσυγχρονιστές», βρίσκεις πως ο όρος αυτός σχεδόν δεν σημαίνει τίποτε παραπάνω από την οικονομική και κοινωνική προσαρμογή στους υποτιθέμενους περιορισμούς της παγκόσμιας αγοράς. Η έννοια της νεωτερικότητας ανάγεται σε καθαρά οικονομικές και τεχνικές κατηγορίες. Έτσι, οι Αγγλοσάξονες δεν θέτουν νομικούς φράγμους στις απολύσεις· αν λοιπόν θέλουμε να είμαστε νεωτερικοί θα πρέπει κι εμείς να απαλλαγούμε από την προστασία των εργαζομένων σ' αυτό το πεδίο. Σε πολλές χώρες το κοινωνικό δίκτυο ασφαλείας υποβαθμίζεται σοβαρά. Αν λοιπόν θέλουμε να είμαστε νεωτερικοί θα πρέπει κι εμείς να το ψαλιδίσουμε δραστικά. Σε πολλές χώρες οι φόροι των επιχειρήσεων μειώθηκαν για να μην τους φύγουν οι επιχειρηματίες και πάνε αλλού, έτσι λοιπόν πρέπει κι εμείς να εκσυγχρονιστούμε και να μειώσουμε τους φόρους μας. Η νεωτερικότητα έχει γίνει απλώς μια λέξη για την υποταγή σε τέτοιους οικονομικούς περιορισμούς. Το ερώτημα πώς θέλουμε να συμβιώσουμε όλοι μαζί, και τι λογής κοινωνία θέλουμε να έχουμε, έχει γίνει ένα εντελώς μη νεωτερικό ερώτημα και δεν τίθεται διόλου τώρα πια.¹⁰

Σ' αυτό το πλαίσιο, η επίκληση του όρου «νεωτερικός» εντάσσεται σε μια θεμελιώδη πολιτική λογοθετική μάχη (όπως επίσης, σ' ένα άλλο πλαίσιο, και το αν θα πετύχει η επιβολή της διάκρισης ανάμεσα σε «μεταρρυθμιστές» και «σκληροπυρηνικούς»). Αν οι θέσεις της ελεύθερης αγοράς μπορούν συστηματικά να ταυτιστούν με τη νεωτερικότητα, και αν εμείς εθιστούμε να θεωρούμε πως αυτές εκπροσωπούν το νεωτερικό, τότε οι υποστηρικτές της ελεύθερης αγοράς κερδίζουν μια κεφαλαιώδη νίκη που ξεπερνά κατά πολύ τις παλαιότερες ιδεολογικές τους επιτυχίες. Το να το πούμε αυτό απλώς μια νίκη στα μέσα επικοινωνίας.

ωνίας, σημαίνει ότι υποτιμούμε τη μετατόπιση στη γλώσσα και στην ορολογία του πολιτικού αγώνα σήμερα. Το ζήτημα είναι ότι αυτοί που έχουν αντίθετη άποψη δεν έχουν πλέον πού να στραφούν από άποψη ορολογίας. Οι αντίπαλοι της ελεύθερης αγοράς, όπως είναι οι σοσιαλιστές, δεν θα μπορούσαν παρά να ταξινομηθούν στην αρνητική ή αποστερητική κατηγορία του μη νεωτερικού, του παραδοσιοκρατικού ή, εντέλει, αφού αρνούνται κατηγορηματικά την πρόοδο και τη νεωτερικότητα, των σκληροπυρηνικών. Είναι σαφές, από τους γοερούς τόνους που χρησιμοποιεί εδώ ο Λαφονταίν, πως όχι μόνον έχασε αυτή τη βασική λογοθετική μάχη, αλλά και ποτέ δεν είχε αντιληφθεί τη θεμελιώδη της σημασία και το τι διακυβεύτηκε σ' αυτήν.

Αυτά λοιπόν για την πολιτική δυναμική της λέξης «νεωτερικότητα», η οποία αναβίωσε πλέον σ' ολόκληρο τον κόσμο και τώρα χρησιμοποιείται συστηματικά με τούτο τον ιδιάζοντα τρόπο. Θέλω όμως να επισημάνω και μια εννοιολογική και φιλοσοφική ασυνέπεια σ' αυτή την αναβίωση. Αυτό που γενικά εξυπνοείται στις πολεμικές που εξαπολύονται κατά του σοσιαλισμού και του μαρξισμού (αν όχι πλέον κι ενάντια σ' όλες τις μορφές ενός κεντροαριστερού φιλελευθερισμού) είναι πως τούτες οι θέσεις είναι παρωχημένες επειδή μένουν προσηλωμένες στο βασικό παράδειγμα του μοντερνισμού. Αλλά εδώ ο μοντερνισμός νοείται σαν να ήταν κάποιο παλιομοδίτικο βασίλειο κεντρικού σχεδιασμού, είτε ο τελευταίος αφορά τις δημόσιες υποθέσεις είτε την οικονομία ή την αισθητική, σαν να ήταν κάποιος τόπος συγκεντρωτικής εξουσίας εντελώς ασύμβατος με τις αξίες της αποκέντρωσης και του κυβευτικού οι οποίες χαρακτηρίζουν κάθε νέο μετανεωτερικό καθεστώς. Έτσι, οι άνθρωποι σαν τον Λαφονταίν είναι μη μοντέρνοι επειδή παραμένουν μοντερνιστές. Είναι ο ίδιος ο μοντερνισμός που είναι μη μοντέρνος. Η «νεωτερικότητα» όμως – με την πρόσφατα εγκυκλιμμένη θετική της έννοια – είναι καλή επειδή είναι μεταμοντέρνα. Αλλά τότε γιατί να μη χρησιμοποιήσουμε στη θέση της αυτή την τελευταία λέξη;

Οι προφανείς απαντήσεις εδώ – υπερβολικά θεωρητικές και όχι ακόμη αρκετά δημοφιλείς ή ευρέως διαδεδομένες, καθώς αυτό το «μετα-» αντόματα παράγει δυσφορία, καχυποψία και ειρωνική απορία – όλες δίνουν αιτιολογήσεις οι οποίες συγκαλύπτουν κάποιες άλ-

λες, βαθύτερες, πιστεύω, και οι οποίες μπορούν να διερευνηθούν καλύτερα αν εξετάσουμε το έργο του επιφανέστερου συγκαίρινού μας ιδεολόγου της «νεωτερικότητας», του Άντονι Γκίντενς. Ένα έργο που γεννήθηκε ακριβώς ως κριτική αυτής της νεωτερικότητας, την οποία κατέληξε να υπερασπίζεται. Στις *Επιπτώσεις της νεωτερικότητας* ο Γκίντενς δίνει τέλος στην ερωτοτροπία του με το μεταμοντέρνο κι εξηγεί γιατί το θεωρεί λυσιτελής (θα έπρεπε ν' αντιλαμβανόμαστε πως και αυτός, όπως και τόσο πολλοί άλλοι, θεωρεί τη «μετανεωτερικότητα» σαν ένα μηδενιστικό και σχετικιστικό είδος φιλοσοφίας που κατεξοχήν κηρύσσεται από στοχαστές όπως ο Λυοτάρ). Το σχόλιό του είναι το εξής:

Δεν αρκεί απλώς να επινοήσουμε νέους όρους, όπως μετανεωτερικότητα και τα παρόμοια. Αντιθέτως πρέπει να εξετάσουμε την ίδια τη φύση της νεωτερικότητας, την οποία, γι' αρκετά συγκεκριμένους λόγους, οι κοινωνικές επιστήμες μέχρι στιγμής έχουν συλλάβει ελλιπώς. Αντί να εισερχόμαστε σε μια περίοδο μετανεωτερικότητας, σήμερα κινούμαστε προς μια περίοδο στην οποία οι επιπτώσεις της νεωτερικότητας γίνονται πιο ριζοσπαστικές και καθολικές απ' ό,τι ήταν στο παρελθόν. Πέρα από τη νεωτερικότητα, όπως θα υποστηρίξω, μπορούμε να διακρίνουμε τα περιγράμματα μιας νέας και διαφορετικής τάξης πραγμάτων, η οποία είναι «μεταμοντέρνα». Αλλά τούτο είναι κάτι το εντελώς διαφορετικό από εκείνο που αυτή τη στιγμή πολλοί ονομάζουν «μετανεωτερικότητα».¹¹

Αυτό που προτείνει ο Γκίντενς κατόπιν θα ξαναβαφτιστεί «ριζοσπαστικοποιημένη νεωτερικότητα», κάτι που σίγουρα δεν ηχεί τρομερά διαφορετικό από εκείνη τη λαμπρή διατύπωση του Χάμπερμας για την ανολοκλήρωτη νεωτερικότητα, για τη «νεωτερικότητα ως ημιτελές σχέδιο». Αλλά η διατύπωση του Χάμπερμας παραμένει χρήσιμα αμφίσημη και επιτρέπει να σκεφτεί κανείς το ενδεχόμενο πως η νεωτερικότητα μένει ανολοκλήρωτη επειδή ποτέ δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί από τη μεσαία τάξη και το οικονομικό της σύστημα. Αυτό το τελευταίο εγχείρημα όμως είναι ακριβώς εκείνο προς το οποίο θα ήθελε να μας στρέψει ο Γκίντενς: η αφοσίωση του Τρίτου Δρόμου στην ελεύθερη αγορά κάνει καταγέλαστα τα σοσιαλιστικά τσιτάτα που του

αρέσει να χρησιμοποιεί ενίοτε. Θα έπρεπε πάντως να προσθέσω ότι σ' ένα τουλάχιστον ζήτημα συμφωνώ κι εγώ μαζί του: ενώ η νεωτερικότητα ήταν ένα σύνολο ερωταποκρίσεων το οποίο χαρακτήριζε μια κατάσταση ανολοκληρωτου ή μερικού εκσυγχρονισμού, η μετανεωτεरिकότητα είναι αυτή που κυριαρχεί σ' έναν εκσυγχρονισμό που τείνει πολύ περισσότερο να ολοκληρωθεί, και ο οποίος μπορεί πάντως να συνοψιστεί σε δύο ορισμένα επιτεύγματα: στην εκβιομηχάνιση της γεωργίας, δηλαδή την καταστροφή κάθε παραδοσιακής αγροτιάς, και στην αποίκηση κι εμπορευματοποίηση του *ασυνείδητου* ή, με άλλα λόγια, στη μαζική κουλτούρα και στην πολιτιστική βιομηχανία.

Πώς μπορούν λοιπόν οι ιδεολόγοι της «νεωτερικότητας» με την τρέχουσα έννοια να ξεχωρίσουν το δικό τους προϊόν –την πληροφορική επανάσταση και την παγκοσμιοποιημένη νεωτερικότητα της ελεύθερης αγοράς– από το παλιότερο μοντέλο που απεχθάνονται, χωρίς να εμπλακούν και οι ίδιοι στα σοβαρά εκείνα πολιτικά και οικονομικά, συστημικά ερωτήματα που συνεπάγεται αναπόφευκτα η έννοια της μετανεωτερικότητας; Η απάντηση είναι απλή: μιλάς για «εναλλασσόμενες» ή «εναλλακτικές» νεωτερικότητες.¹² Όλοι γνωρίζουν πλέον αυτή τη διατύπωση: σημαίνει πως ο καθένας μπορεί να έχει τη νεωτερικότητά του, η οποία ενδέχεται να διαφέρει από το τυπικό ή ηγεμονικό αγγλοσαξωνικό μοντέλο. Ό,τι δεν σου αρέσει στο τελευταίο, συμπεριλαμβανομένης της υποτελούς θέσης στην οποία αυτό σε φυλακίζει, μπορεί να σβηστεί με την καθησυχαστική και «πολιτισμική» αντίληψη ότι κι εσύ μπορείς να πλάσεις τη δική σου νεωτερικότητα διαφορετικά, έτσι ώστε να φτιαχτεί ένα λατινοαμερικανικό, ή ένα ινδικό ή ένα αφρικανικό και ούτω καθ' εξής. Η μπορείς ν' ακολουθήσεις την προτροπή του Σάμουελ Χάντιγκτον και να τα ξαναδουλέψεις όλα αυτά με όρους ουσιαστικά θρησκευτικών ποικιλιών του πολιτισμού: μια ελληνική ή ρωσική ορθόδοξη νεωτερικότητα, μια κομφουκιανή νεωτερικότητα και πάει λέγοντας, ώπου να γίνουν όσες και οι πολιτισμοί του Τούνμπι.¹³ Αλλά έτσι παραβλέπει κανείς το άλλο θεμελιώδες νόημα της νεωτερικότητας, που είναι ο ίδιος ο παγκόσμιος καπιταλισμός. Η τυποποίηση που επιβάλλει η καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση σε τούτο το τρίτο ή ύστερο στάδιο του συστήματος προκαλεί αξιόλογες αμφιβολίες όσον αφορά όλους αυτούς τους ευσεβείς πόθους πολιτισμικής ποικιλίας

σ' έναν μελλοντικό κόσμο αποικιοποιημένο από την τάξη πραγμάτων της οικουμενικής αγοράς.

Εντούτοις, και μολονότι πιστεύω πως η μόνη ικανοποιητική σημασία της νεωτερικότητας έγκειται στη σύνδεσή της με τον καπιταλισμό (παρακάτω θα διακρίνω κι έναν άλλο τρόπο χρήσης του όρου, χρήσιμο και δραματικό, μου φαίνεται, όσο κι εντέλει αποδεκτό), στο εκτενές δοκίμιο που ακολουθεί θα προσεγγίσω το ζήτημα από ένα μάλλον διαφορετικό και μη ουσιοκρατικό μονοπάτι. Ας πούμε, χάριν συντομίας, πως θα είναι μια τυπική ανάλυση των χρήσεων της λέξης «νεωτερικότητα», η οποία κατηγορηματικά θ' αποφεύγει να προεξοφλήσει ότι υπάρχει μια ορθή χρήση της λέξης που ν' απομένει να την ανακαλύψει κανείς, να την εννοιολογήσει και να την εισηγηθεί. Είναι ένα μονοπάτι που θα μας οδηγήσει σε μια συναφή έννοια της αισθητικής σφαίρας, το μοντερνισμό, στον οποίο μπορούμε να βρούμε, και πράγματι θα βρούμε, ανάλογες αμφισημίες. Αλλά ο μοντερνισμός με τη σειρά του θα μας οδηγήσει, απρόσμενα, στη δική του πρόσφατη ιστορία και στις τύχες του, κι έτσι το δοκίμιο θα κλείσει όχι με την ανάδυση κάποιας μεταμοντέρνας νότας, όπως θα μπορούσε ίσως να προσμένει κανείς, αλλά μάλλον με αυτή την ειδικά ιστορική έννοια περιοδολόγησης που θέλω να ονομάσω ύστερο μοντερνισμό. Το σχέδιό μας λοιπόν είναι να κάνουμε την ιδεολογική ανάλυση όχι τόσο μιας έννοιας όσο μιας λέξης. Αυτό που καταστατικά μας ταλαιπωρεί σε μια τέτοια ανάλυση είναι ότι, όπως με το τζάμι που προσπαθείς να το δεις την ίδια στιγμή που κοιτάζεις από μέσα του, πρέπει να επιβεβαιώσουμε την ύπαρξη ενός πράγματος ενώ συγχρόνως αρνούμαστε πως αυτό συνδέεται με τον όρο που υποδηλώνει την ίδια του την ύπαρξη. Ή ίσως θα ήταν προτιμότερο να παραδεχθούμε πως, όσο απαράδεκτες και αν είναι όλες αυτές οι εννοιολογήσεις που προσελκύει γύρω της η λέξη «νεωτερικό», άλλο τόσο είναι και αναπόφευκτες.